

lerdir. Hükümdarın sahip olduğu erdemler arasında öne çıkan özellik belki sadece mümin bir kimse oluşudur. Geriye kalan tüm erdemler, özleri bakımından birbirlerinin aynılarıdır denebilir. Mümin olması Tanrı'yı ve tanrısal olanı daha iyi bir düzeyde anlaması ve belki de doğru ve adil olanı yüreğinde hissetmesi bakımında önemlidir, zira hüküm makamı için en iyi örnek Tanrı'nı kendisidir. Amaçlanan düzen içinse, Tanrı'nın iradesini ifade eden doğadan/doğal düzenden daha iyi bir gözlem nesnesi/mekanizması olamaz. Yurkarıda da ifade ettiğimiz üzere doğayı adaletle yaratan Tanrı, bu düzenin devam ve denetimini sağlamak görevine, özel olarak bir melek tayin etmiştir. Bu dört büyük melekten biri olan Mikail'dir.

Kaldı ki halkın, hükümdarın kararlarından ve adaletinden şüpheye düşmesi, toplumun kendisinde ortaya çıkmış bir eksikliklerdir. O halde Mevlana siyaset anlayışını hükümdarın otoritesi bakımından pasif bir temele oturtmaktadır.

Son söz olarak; Mevlana, adaleti çok basit bir temelde anlamakta ve anlatmaktadır. Bir örnekle ifade etmek istersek; bahçesinde meyve toplayan bir adam gören bahçe sahibi, adama: "Sen ne yaptığını sanıyorsun? Meyve toplamak için benden izin aldın mı?" diye sorar. Adam istifini bozmadan: "Allah'ın ağacından Allah'ın meyvesini toplamak için senden neden izin isteyecekmişim ki?" diye karşılık verir. Bu duruma kızan bahçe sahibi adamı ağaçtan indirip dövmeye başlar. Ne yaptığını soran adama ise: "Neden kızılıyorsun

ki, Allah'ın sopasını, Allah'ın kuluna vuruyorum!" diye karşılık verir.

Daha Geniş Okumalar İçin Kaynakça:

Cahen, Claude; Osmanlılardan Önce Anadolu; çev. Erol Üyepazarcı; Tarih Vakfı Yurt Yayınları; İstanbul, 2000.

Elmalılı M. Hamdi Yazır; Hak Dini Kur'an Dili; Tefsir, Yenda Yayın Dağıtım; İstanbul, 2000.

Gazzali; El-Munkızu min-ed-Dalal; çev. Hilmi Güngör; MEB Yayınları; İstanbul, 1994.

Gazzali; Nassihat'ül-Mülük; çev. Osman Şekerci; Devlet Başkanlarına Nasihatlar; Sinan Yayınevi; İstanbul, 1995.

İnalçık, Halil; Türk Tarihinde Töre Ve Yasa Geleneği; Doğu Batı içinde; sayı 13; sf. 157-177; Ankara, 2000.

Kahveci, Niyazi; İslam Siyaset Düşüncesi; T. Demokrasi Vakfı; Ankara, 1996.

Korkmaz, Fahrettin; Gazzali'de Devlet; T. Diyanet Vakfı; Ankara, 1995.

Mevlana Celaleddin; Mesnevi Ve Şerhi; çev. ve şerh. Abdülbaki Gölpınarlı; 6 cilt; MEB. Yayınları; İstanbul, 1985.

Mevlana Celaleddin; Fihi Mafih; çev. Meliha Ülker Tarıkahya; MEB. Yayınları; İstanbul, 1985.

Mevlana Celaleddin; Mektuplar; çev. Abdülbaki Gölpınarlı; İnkılap Yayınevi; İstanbul, 1999.

Adalet Dağıtımının Tarihsel-Kültürel Kırılma Noktalarına Dair Bir Değerlendirme

Süleyman Seyfi Ögün

Adalet kavramı tarihsel bir kavramdır. Tarihsel durumlar çoğu kez trajik ölçülerde vuku bulan eksikli insanlık durumlarıdır. Nitekim adalet kavramının tarihselliği en başta içerdiği yüksek düzeydeki tatminsizlik duygusuyla açıklanabilir.

Adalet kavramlaştırması yine her tarihsel kavramlaştırma gibi diyalektik bir mahiyet arzeder. Adalet düşüncesi ni ya da kavramlaştırmasını adaleti arayan ve doğrudan bir refleks halinde kendisini ortaya koyan bir sürecin düşünümsele kılınması ve denetim altına alınmasıyla ilişkili görebiliriz.

Adalet refleksi doğrudan iken, adalet kavramlaştırması dolaylıdır. Öte yandan adalet refleksi duygusal iken adalet kavramı düşünümseledir. Bir diğer önemli farklılık da adalet refleksinin birebir ilişkisel iken adalet düşüncesinin ya da kavramlaştırmasının görelili düzeylerde bir ilişkisizleştirilmenin ekseninde tezahür etmesidir.

Thomas Hobbes'un ünlü İnsan İnsanın Kurdu (Homo Homini Lupus) deyişi adalet refleksinin ya da kendisinde (an sich) olarak adaleti deyimler. Burada adalet adına her ne yapılmak isteniyorsa bütün duygusallığı, doğrudanlığı ve ilişkiselliği ile karşımıza çıkar.

Adaletin logos'un konusu haline getirilmesi bir zorunluluk olarak kendisini hissettirmiştir. Değilse özellikle göçebe-kabileci tarihin vazgeçilmez olarak adalet refleksinin kaotik sonuçlar üreteceğini beklemek aykırı olmayacaktır. Logos burada dolayım lamaktadır. Adalet adına yapıp etmeleri eleştirmekte ve düzenlemektedir. Burada logos'u sıfatlandıran politik ve kanuni akıldır.

Politik ve kanuni süreçler öncelikle bir silahsızlandırma ve kılıç tekeli politik ve kanuni akla havale etmekle başlamakta ve ikinci olarak adaletin dağıtımına konu olan özneli ilişkisizleştirerek devam etmektedir. Bu ilişkisizleştirme, doğrudan adalet dağıtımına mesnet oluşturan geleneklerin ilişkisizlendirilmesidir. Kadim dünyada imperium bu ekseninde şekillenmektedir. Buradaki demografik-kültürel yapılanmayı ifade eden en güzel kavram mozaiktir. Bir antik tezyinat sanatı olarak mozaik, parçaların ince bir harç ile birbirinden yalıtılmak ve yerli yerine konulmak suretiyle bir figürün oluşumuna katkıda bulunması anlamına gelmektedir. Bu kadim tezyinat sanatı bir bakıma imperium ve onun adalet dağıtımını sembolize etmektedir.

İmperium' eksenli adalet dağıtımının önemli olan politik ve kamusal alanın örtüştürülmesi ve ekonominin dışarıda ve mahrem alanda bırakılmasıdır. Nitekim Aristo'nun ekonomiyi özel alanda bırakması ve kamusal alanda ona yer vermemesi de bu nedenledir. Burada her bir parçanın yerini bulması son derecede önemlidir. Adalet had ve edep bilme ile doğrudan alakalıdır. Ticaretin antik dünyanın devam etmesi için özellikle de mübrem malların dolaşımı adına ne denli vazgeçilmez olduğunu biliyoruz. Ekonomik faaliyetler mozaiğin kurumaması ve harcın belli bir nem düzeyinde tutulması adına vazgeçilmezdir. Ama bu mozaiğin yüzeyine nüfuz ettirilmeden alt planda tutulmaktadır. Sıkıntı bu nem oranının görünmezliği dolayısıyla denetim altında tutulamamasıyla alakalıdır. Ticari ve ekonomik hayata karşı duyulan yaygın tekinsizlik duygusu zabt-ı rabt altına alınmakta zorluk çıkaran bir dünyaya ilişkin bir tehdit algılamasının sonucundan başka bir şey değildir.

Adalet dağıtımını şekillendiren husus her bir unsurun yerini bulduğu bir tamamlanmış dünyanın güvenli, çünkü döngüsel akışını bizar edecek olan keyfi tutum ve davranışlardır. Bu iki uçlu olarak işler, muktedirin keyfiligi adalet dairesinin çembersel dönüşümünü bozmakta ve tabiyet ilişkilerini zedelemektedir. Teb'anın kıyam hali ise eğer bu gerekçeye dayanmıyorsa adaletsizliği körükleyecektir.

Adalet davalarının aşağıdan yukarıya şekillenmesindeki tematik açılayıcıdır. Öyle ki, burada asla adalet mekanizmasının işleyişine dair ilkesel ve

nesnel bir sorgulama görülmez. Esas olan öznel sorgulamadır. Adaletsizliğe yol açan "kötüler" tasfiye edildikten sonra yani "kötü özne" bertaraf edildikten sonra onun yerini alan iyi özne mekanizmayı çalıştıracaktır.

Kadim dünyanın adalet mekanizmalarının işleyişini sağlayan sosyal boyut tabakalaşma ile ilişkilidir. Statü ve prestij ilişkilerine, yani meta-ekonomik temelde sağlanan tabakalaşma dünyevi ve ilahi müesseselerin uyumlaştırılmış birlikteliğinden meşruluk kazanmaktadır.

Modernleşme Yeni-Platoncu felsefi temellere sahip olan antik dünyanın tabakalı işbölümünü çözen sınıflı bir toplumun ulusal ya da yarı-ulusal politik-hukuki coğrafyalarda zuhuruyla alakalıdır. Bu kabaca ekonomi-politiğin zafedir.

İster Weber'in tasarruf eğrisi, ister Sombart'ın tüketim(lüks) eğrisi, isterse de Marx'ın birikim eğrisi üzerinden başlasın, önemli olan o güne kadar özel ya da hane-içi tutulan ekonominin, karlılık ve fiyat devrimi üzerinden sınırlarını aşarak kamusallaşmasından söz etmekteyiz. Yani o güne kadar politik-kanuni olan ile özdeşleştiren kamusal alan artık politik ile ekonomik alanların evliliğinden filizlenen yeni bir yapılanmanın eşiğindedir. Bu kurulu bütün adalet mekanizmalarının iflasıdır ve yeni bir yapılanma kaçınılmaz hale gelmiştir.

Sınıflı toplum tabalaşmış toplumdaki farklı olarak adalet dağıtımına iki açıdan müdahale etmektedir. İlk olarak adalet dağıtımının yukarıdan aşağıya,

kanaatkar bir dünyanın içinde tek tarafı gerçekleşmesi değil, ve fakat parlamento aracılığıyla pazarlığa, üstelik her zaman olduğundan açık bir pazarlığa tabi olması olgusuyla karşılaşmaktayız. Bu öncelikle bir tabaka olarak kalan politik akıl ile ve sınıflı-sivil akılların pazarlığıdır. Saray toplumu, burjuva topluma ve nihayet proleterya-yı kapsayacak bir şekilde üretim toplumu açılmaktadır.

İkinci olarak bu aynı zamanda da kamusal hayatın resmîyet ile özdeş yapısının sivilleşmesi anlamına gelmektedir. Artık adalet sadece verilir değil ve fakat aynı zamanda alınır bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Üçüncü olarak bu pazarlık süreci yasa üzerinden adalet dağıtımının ilişkisizleştirme kuralını alabildiğine gayri şahsi bir hale getirmektedir. Artık kanuni bir adalet dağıtımından çok hukuki, öznel değil ve fakat nesnel bir adalet dağıtımından söz edebileceğizdir.

Dördüncü olarak adalet dağıtımını yeniden-dağıtıcı bir işlev kazanarak, statü toplumundaki statik mahiyetini kaybetmiş ve dinamik bir boyut kazanmıştır.

Nihayet adalet ile o güne kadar bir araya gelmeyen eşitlik kavramının yakın düşünülmesinin imkanları doğmuştur.

Esas gerilim adalet ve eşitlik kavramlarının bu yaklaşmasıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Çünkü eşitlik sınıflı bir toplumda varolan sınıf farklılıkları sürdüğü sürece ancak aynılaştırıcı bir ideolojik kırılmayla tutunum kazanabilmektedir. Burjuva vatandaşlık kültürü

ve hukukunun şekillenmesinde bunu apaçık görebiliriz. Ama sonuçta bu gerilim 2.Genel Savaş sonrası yatışmış ve sınıflı toplumların eşitlik ve aynılık gerilimi Keynesyen ekonomi-politik, yani refah toplumunun ekonomi-politiği aracılığıyla itibarıyla önemli bir ölçüde aşmıştır.

Modern kapitalist toplumun en ileri aşaması olarak nitelendirilen refah toplumunda adalet dağıtımını tek dereceli bir hale getirilmiştir. Modern kamusal hayat yapısal ve işlevsel bir yapılanmadır. İnsanın nesneleşmiş taraflarına dayalı olarak işler. Adaleti, tek dereceli, yani maddi değerlerin bir yeniden dağıtımının fonksiyonu olarak sabitlemek, İkinci Genel Savaş sonrası bir dönem için başarılı; üretim kapitalizminin çözülme alametleri gösterdiği 1970'li yıllardan başlayarak ikna edici olma vasfını kaybetmeye başlamıştır.

Adalet kavramının nesnelleşmesi ve hukuki süreçlere tekellenmesi, ilahi ve uhrevi dayanakların ortadan kalkmasıdır. Bu adalet süreçlerine müdahalelerin artışını doğurmaktadır. Öte yandan adalet dağıtımının insan-merkezli meşrulaştırım kaynaklarına dayandırılması, insani boyut kaybına yol açan üretim toplumu gerçeklerini atlayarak anlaşılabilir. Çünkü üretim artışı, Marx'ın da belirttiği gibi insani boyut kaybı ve yabancılaşma süreçlerine işaret eder. Üretim kapitalizminin adaleti, üretim aracı haline getirilmiş insanın insanal tahrifatı ile birlikte düşünülme gerekir. Modern adalet kültürü, ölçüğünü insan merkezli kılmakla birlikte, bu adalet dağıtımının ölçüğünün onun bütün moral dünyasını anlamda insani-

leşmesini deyimlemekten çok uzaktır. Nitekim modern adalet dağıtımında başvurulan esas kriter moral değil ve fakat arılanmacı (eugenic) anlamda etik'dir. Artık modern dünyada moral etik'in karşıtı olarak işlemeye başlayacak ve bu ikisi arasındaki gerilim hızla tirmanacaktır.

Modern dünya, adalet dağıtımına konu olacak hususları en nesnel ölçekte yani ekonomi-politik düzeyde tanımlamaktadır. Bunlar kamusal niteliklidir. Değerlerin öznel dünyası ise mahremiyete indirgenmiş ve kamusal adalet dağıtımında tanınır olmaktan çıkartılmıştır. Üretim kapitalizminin çözülmesi ve işler dünyasında alışlageldik çerçevelerin kırılması, post-endüstriyel toplumun yeniden yapılanması sürecinde o güne kadar kamusal olarak tanımlanan işlerin giderek özel alanlara çekilip, bununla ters orantılı olarak o günlere dek mahrem hayatların içinde bırakılan kültürel süreçlerin kamusallaşması olgusu ile karşılaşmaktayız. Z. Bauman'ın ifadesiyle adeta kamusalın özelleşmesi; özelin ise kamusallaşması olgusudur bu. Üretim kapitalizminin mesai disiplini içinde otomatlaşmış, metrolarda hızlı adımlarla etrafındaki insanların yüzüne bile bakmadan oradan oraya koşan; iş günü içinde payına düşen işleri katı bir disiplinle yerine getiren ve iş günü sonunda evine dönüp birkaç saat TVseyrettikten sonra ertesi güne hazırlanmak için hemen yatağına giren hacı karakterli insan yığınları, artık kendi ellerine aldığı, işleyişini kendisinin düzenleyebildiği yeni iş hayatında boş zaman sahibidir. Bu yeni hayatı içinde gezgin, aylak ve turist ola-

rak dolaşmakta ve sürekli olarak ruhuyla söyleşmektedir. Yeni kültürel hayatı içinde köklerini ve moral dünyasının gereklerini ve önceliklerini ve maneviyatını önplana getirmekte, yeniden köklenmenin imkanlarına ve fırsatlarına dönük yapıp etmeler içine girmektedir.

Bütün bu yapıp etmeler kamusal dünyanın yeni görünümünü ve dokularını ortaya çıkarmaktadır. Öncelikle söylenmesi gereken husus bütün bu yapıp etmelerin ilişkisel evreni ile alakalı olmak durumundadır. Kamusal hayatın rastlaşmaların mahiyeti işlevsel nesnel olmaktan çıkıp kültürelleşmektedir. Kültürel durumlar ilişkisel boyutta yeni bağların doğmasına yol açmaktadır. Kamusallaşan mahremiyetin ekonomi-politik dünyada ne bir tutunumu ne de ilişkiselliğini düzenleyecek normatif bir birikimi mevcuttur. Daha açık olarak ifade etmek gerekirse, meslekli-sınıflı toplumun yerini artık yeniden tabakalaşmış ilişkiler almaktadır. Bu yeni bağlar sınıfsal ya da işbölümü gibi ölçütlerin hayli dışında, sosyolojinin mahkum ettiği ve geri insanlık durumlarına özgü bulduğu cemaat bağları üzerinden olmaktadır. Dolayısıyla bu bağların nasıl tanınacağı veri politik-hukuki yapılarla sorunludur. Tanınma ve kabul görme günümüz adalet davalarının en esaslı sorunlarından birisidir. Bunu pratik olarak ortaya koyacak olursak; cemaatlerin politik-hukuki akıl tarafından tanınıp tanınmayacağı; eğer tanınacak olursa buradaki ölçütlerin neler olacağı gibi sorular gündemdedir.

Öte yandan yeni kamusal hayatın ilişkileri her zaman olduğundan daha olumsal ve kendiliğinden bir mahiyet kazanmıştır. Olumsallık, Weber'in modernliğe özgü gördüğü önceden hesap edilebilir ilişkileri dikkate alan adalet dağıtımını çoğu kez boşa çıkaran sonuçlar üretmektedir. Bu boyutta, tanınma ve kabul görme gibi sorunlara ek olarak yeni kamusal ilişkilerin işleyişini hukukileştirme ve yeniden hesap edilebilir hale getirme ve rejimini düzenleme sorunları durmaktadır. Bu sorunları daha pratik bir düzlemde ortaya koyacak olursak; bireylerin birer kültürel varlık olarak kültürel dolaşımı sırasında rastlaşacakları ve tercih edecekleri kültürel bağları nasıl hukukileştireceğiz ve bu ilişkilerden doğacak du-

rumları hangi normlarla karşılayacağız? Bireylerin cemaatler karşısında; cemaatlerin cemaatler karşısındaki konumu ve hak ve yükümlülükleri neler olacaktır?

Bu durumlarla bağlantılı olarak ekonomi-politik içinde tutunum bulan adalet dağıtımını ve bunun düzenleyici normlar dünyası hızla etkinsizleşmekte olduğu çok açıktır. Adalet kavramının yeni düşünüm evreninde, uluslararası adalet sorunlarını münferit ve arızî olarak görmek son derecede yanıltıcı ve eksik bir değerlendirmedir. Uluslar arası hukuktaki sorunlar, çoğu ulusal ölçekteki kamusal sorunları hesaba katan bir akıl yürütmenin bağlam ortaklığında, kapsayıcı akıl yürütmelerle birlikte ele alınmak gerekir.